

O'QUVCHILARDA AQLIY TARBIYAN SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI

Salohiddinova Aziza Oybek qizi, magistr

Jizzax davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarda aqliy tarbiyan shakllantirishning mazmuni yoritilib, bunda yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o'zlashtirilishi muhim o'rin tutishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlari: Yosh avlod, dunyoqarash, ta'lim muassasalari, tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar, shaxs.

Shaxsda dunyoqarash izchil, tizimli, uzluksiz hamda maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishi, uning turli yo'nalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, o'z-o'zini tarbiyalab borishi natijasida shakllanadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o'zlashtirilishi muhim o'rin tutadi.

Dunyoqarash o'z mohiyatiga ko'ra, ilmiy (muayyan falsafiy tizimga ega) va oddiy (muayyan falsafiy tizimga ega bo'lmagan) dunyoqarash tarzida farqlanadi. Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan g'oyalar yotadi.

Shaxs dunyoqarashini shakllantirish uzoq muddatli, dinamik xususiyatga ega murakkab jarayon sanaladi.

Aqliy tarbiya va ilmiy dunyoqarashning asosiy belgilari va mohiyati. Shaxs dunyoqarashining shakllanishida aqliy tarbiya muhim o'rin tutadi.

Aqliy tarbiya shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat bo'lib, uni samarali yo'lga qo'yish asosida dunyoqarash shakllanadi.

Aqliy tarbiya o'quvchilarni ilm-fan, texnika, texnologiya hamda ishlab chiqarish sohalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar bilan tanishtirish, ularda ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini hosil qilishga zamin yaratadi.

Aqliy tarbiya jarayonida quyidagi vazifalar hal etiladi:

Tarbiyalanuvchilarga ilmiy bilimlarni berish.

1. Ularda ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ongli munosabatni qaror toptirish.

2. Mavjud bilimlardan amaliyotda foydalanish ko'nikma va malakalarini tarkib toptirish.

3. Bilimlarini doimiy ravishda boyitib borishga intilish tuyg'usini shakllantirish.

4. Bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradigan psixologik qobiliyatlar (nutq, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy xayol) va xususiyatlar (aniq maqsadga intilish, qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakur yuritish, o'z fikrini asoslash, mavjud ma'lumotlarni umumlashtirish, guruhlashtirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va hokazolar)ni rivojlantirish.

Aqliy ta'lim va tarbiya birligi asosida shaxsda tafakkur (ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to'laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli) rivojlanadi. Manbalarning ko'rsatishicha, aqliy tafakkurning mavjud darajasini belgilash bir qadar murakkab bo'lib, quyidagi belgilarga ko'ra aniqlanishi mumkin:

Ilmiy bilimlar tizimining mavjudligi.

1. Mavjud ilmiy bilimlarni o'zlashtirib olish jarayoni.

2. Fikrlash ko'nikmasiga egalik.

3. Bilimlarni egallashga bo'lgan qiziqish hamda ehtiyojning yuzaga kelganligi.

Aqliy tafakkur uzoq muddat hamda tinimsiz izlanish natijasida yuzaga keladi. Uning shakllanishida ilmiy qarash va e'tiqod o'ziga xos o'rin tutadi.

Aqliy tarbiyani samarali tashkil etish shaxsda ilmiy tafakkurning yuzaga kelishini ta'minlaydi. **Ilmiy tafakkur**–inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-hodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuvni anglatadi.

Kuzatishlar shundan dalolat beradiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilari dars jarayonida yozma ishlardan faqat ona tili darslarida foydalanishadi. Bunday mashg'ulotlar aksariyat hollarda, o'quvchilarning yozma savodhonligini tekshirishga qaratilgan bo'ladi (insho, diktant). Vaholanki, "o'qish", boshqa darslarda ham yozma ish turlaridan foydalanish yaxshi natijalarga olib keladi. Yozma ishlar bolalarni mustaqil fikrlashga, dunyoqarashini o'stirishga hizmat qilishi bilan birga, barcha o'quvchilarning mavzu yuzasidan olgan bilimlarini tekshirib ko'rishga imkon beradi. Bo'lim yoki mavzu yakunida yozma ishlar tashkil etilganda o'quvchilar darsda olgan bilimlarini mustahkamlaydilar, mavzuga qayta murojaat etish orqali asar haqidagi tasavvurlari yanada teranlashadi, xotirasidan mustahkam joy oladi. Yozma ishlarni bajarish jarayonida o'quvchilarda Vatanga nisbatan g'urur, muhabbat tuyg'ulari tarbiyalanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi yozma ish uchun o'zi mustaqil holda mavzu tanlashi ham mumkin, albatta, bu mavzular ham shoir asarlaridagi asosiy g'oyalarga qaratilishi lozim. Mavzular quyidagi mazmunda "Men sevgan shoir", "Vatanim kuychisi", "O'zbekiston – vatanim manim", "Men nechun sevaman O'zbekistonni" kabi mavzularda bu'lishi mumkin.

Demak, dars jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma, ijodiy ishlaridan samarali foydalanish aqliy tafakkurning shakllanishida muhim o'rin tutadi. Yozma ishlar "O'qish" darsida amalga oshiriladigan ishlarning rejasida

ko'rsatilishi, uning maqsadi, ularga qu'yiladigan talablar aniq belgilangan bo'lishi lozim.

1. Yuqoridagi fandan yozma ishlarni uyushtirishdan oldin, o'quvchilar mavzu yuzasidan bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lishlari shart.

2. Yozma ishlarni tashkil qilishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, talablari hisobga olinishi lozim.

3. Yozma ishlarni erkin mavzuda tanlash qoidasiga amal etish zarurki, bunda bola o'z imkoniyatlarini o'zi hisobga oladi.

4. Yozma ish mavzusi o'quvchini o'ziga jalb qila oladigan darajada jarangdor bulishi lozim.

5. Mazkur ishlarni amalga oshirishda xar bir o'qituvchi, eng avvalo, tashkil qilinadigan darsning mazmunini chuqur o'rganishi, uning natijalariga jiddiy e'tibor berishi va bu bilan uquvchi shaxsiga ijobiy tasir etishga intilmog'i, Vatanga muxabbat, milliy g'urur, Vatan ravnaqi uchun xizmat qilish, qolaversa, ona tabiatni asrash kabi sifatlarni yanada rivojlantirish yo'llarini izlamog'i lozim.

Boshlang'ich sinflarda dars ta'limi va tarbiya ishlarining markaziy qismi hisoblanib, o'quvchilarni bilim, ko'nikma, malakalar bilan qurollantirishda, milliy qadriyatlarimiz haqida tushunchaga ega bo'lishida, axloqiy sifatlarni hosil qilishda muxim ahamiyatga ega. Ma'lumki boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan "O'qish" darslari ham umumiy didaktik talablarga javob berishi, jumladan, darsda mavzuning xarakteridan kelib chiqib, xalqimizning boy pedagogik merosiga tayanish, shoir va ijodkorlarimizning asarlaridagi tarbiyaviy g'oyalardan foydalanish imkoniyatlarini izlash lozim.

Dars jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarqshi shakllana boradi, mustaqil fikrlashga o'rganadi, dunyoviy bilimlar bilan tanishadi va ularning uzluksizligi rivojlanib boradi. Xar bir darsning muvaffaqiyati uning oldiga qo'ygan maqsadiga bog'liqdir. Qachonki, maqsad aniq va puxta, o'quvchini xar bir taraflama rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa, darsning samaradorligi ta'minlanadi.

Bugungi kunda maktablarda sinf-dars shaklidagi mashg'ulotlardan foydalanib kelinmoqda va ularga quyilgan talablar ham o'zgarib bormoqda. darslarni qiziqarli uyushtirish uchun o'qituvchilar yangicha dars turlaridan turli-tuman interfaol usul va vositalardan foydalanishlari lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'qish darslarida keltirilgan asarlardan, jumladan, A. Oripov asarlaridan foydalanganda dars loixasini tuzishda o'quvchining Yoshi, individual xususiyati va darsning davomiyligiga alohida e'tibor qaratishi o'quvchilarning bilimlarini sinash va qiziqishlarini oshirish maqsadida boshqortirma, rebus, o'yin-topishmoq kabi dars samaradorliigini oshiruvchi vositalardan foydalanuvshi lozim.

“Boshqotirma” (krossvord) - o'quvchilarni bilimini tekshirib ko'rish, mustaxkamlashga imkon yaratadigan didaktik vositadir. Boshqotirmalar o'quvchilar yoshiga mos holda, sodda ko'rinishda tuzib olinadi.

Ma'lumki, ta'lim-tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, unda barkamol shahsni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asosiy maqsadi barkamol inson shahsini tarbiyalab voyaga etkazishdan iboratdir. Bu borada u'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishning asosiy vositasi bo'lgan dars jarayonining ahamiyati katta. Dars jarayonida boshlang'ich sinf u'quvchilari “Vatan”, “Ona”, “bostiqlol”, “ustoz”, “mehr oqibat”, “sadoqat”, “insoniylik”, “orzu”, “kelajak” kabi tushunchalarning mazmunini anglab, Vatanga sadoqat, ota-onaga hurmat, kelajakka umid, orzuga intilish, ustozlarga extirom, chin insoniylik kabi ruhda tarbiyalanib boradilar. Yoki shoirning “qushcha” she'rida nima ifodalanganligini bilish maqsadida quyidagicha boshqotirma tuzish mumkin. Bu bilan o'quvchi she'rdan nima ifodalanganligini xotirasida saqlab qoladi: (Bahor).

Boshqotirmalar dastlab u'qituvchining ko'magida yechib boriladi, bolalar ulg'ayib borishi natijasida boshqotirmalar ham murakkablashtiriladi. Ba'zan boshqotirmalarda kalit su'zlar ham mavjud bo'ladi. Unda kalit so'z yozilgan katakchalar qalin chiziq bilan chegaralangan bo'ladi. Kalit so'zni 1-2-sinflarda

o'qituvchi yordamida, 3-4-sinflarda o'quvchilarning o'zlari mustaqil holda topa bilishlari kerak.

Demak, o'qituvchi dars jarayonini yaxshi tashkil qilishi uchun nafaqat bilimli, balki pedagogic mahorat va pedagogik texnikani yaxshi egallagan bo'lishi lozim. U o'quvchiga qachon va qanday ta'sir o'tkazishni bilishi, shu bilan birga ozroq kuch sarflab, ko'proq natijaga erishish yo'llarini izlashi lozim.

Адабиётлар рўйхати:

1. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб / Методик қўлланма. У.И.Иноятов, Н.А.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иноғомова. – Тошкент: Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, 2012. – 122-бет.
2. Н. Боймуродов. “Амалий психология” Тошкент 2008 йил, 266 бет.
3. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Методик қўлланма. Тузувчилар: Д.Рўзиева, М.Усмонбоева, З.Ҳолиқова. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ нашриёти, 2013. – 136 бет.
4. Kamolova, S. (2022). Ўқитувчи педагогик қобилиятларини шакллантиришнинг психологик асослари. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(5). Извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5114>
5. Shirin Kamolova, Расширение И Развитие Научное Мировоззрение Студентов , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education
6. Shirin Kamolova, Самовоспитание – основа формирования гармонично – развитого поколения , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education
7. Shirin Kamolova, ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ

- ЦЕННОСТЕЙ , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2021): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari
8. Shirin Kamolova, The Role Of Universal And Scientific Values In The Spiritual Development Of Future Teachers , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 2 (2021): Журнал педагогики и психологии в современном образовании
9. Shirin Kamolova, ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБРАЗОВАНИИ ЯВЛЯЕТСЯ ТРЕБОВАНИЕМ СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 2 (2021): Журнал педагогики и психологии в современном образовании
10. Shirin Kamolova, IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL ETHICS IN FUTURE TEACHERS , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari
11. Shirin Kamolova, АВЕСТОДА АХЛОҚИЙ ИДЕАЛ ВА УНИНГ ИЖТИМОЙИЙ- ПСИХОЛОГИК КЎРИНИШЛАРИ , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari
12. Kamolova, Sh. (2022). ЁШЛАРНИ МАЪНАВИЙ БАРКАМОЛЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШНИНГ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(6). Извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5191>
13. Shirin Kamolova, РАСШИРЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАУЧНОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ СТУДЕНТОВ , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education
14. Qarshiboyeva, G. Ozligingni angla. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-52.
15. Каршибаева, Г. А., & Эшмуратов, О. Э. (2018). Факторы суицидального поведения, влияющие на формирование подросткового поведения. Молодой ученый, (49), 235-237.

16. Qarshiboyeva, G. ҲАЁТНИ СЕВИБ ЯШАНГ!. Архив Научных Публикаций JSPI, 1-48.
17. Qarshiboyeva, G. ЯЗЫК И ФОРМИРОВАНИЕ ВЫСШИХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ. Архив Научных Публикаций JSPI.
18. Qarshiboyeva, G. OILADA BOLALARNI XALQ OG 'ZAKI PJODI NA' MUNALARI ASOSIDA TARBIYALASH. Архив Научных Публикаций JSPI.
19. Qarshiboyeva, G. ПСИХОЛОГИК МАСЛАҲАТ. Архив Научных Публикаций JSPI.
20. Qarshiboyeva, G., & Abdurasulov, R. Oquvchi sportchilarning intilish darajasi. Архив Научных Публикаций JSPI.
21. Каршибаева, Г. А. Особенности суицидального поведения в подростковом возрасте. Молодой ученый, (7), 663-665.
22. Каршибаева, Г. А. Суицидальное поведение-сложное социально-психологическое явление. In Психологические науки: теория и практика (pp. 37-39).
23. Каршибаева, Г. А., Н. Абдукадырова, Н. Х. Психологические особенности педагогических конфликтов. In Психология: традиции и инновации (pp. 65-68).
24. Каршибаева, Г. А. Психопрофилактические меры по предотвращению самоубийств у подростков. Молодой ученый, (49), 233-235.
25. Каршибаева, Г. А. Теоретическая основа проблемы психологических особенностей подростков с суицидальным поведением. Молодой ученый, (49), 230-233.